

Prohoms, propietaris i artesans de camí a la industrialització.

La crisi del Gremi de Paraires de Voltregà (Osona), 1760-1796

Joan Serrallonga i Urquidí

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Joan.Serrallonga@uab.es

Resum

A la segona meitat del segle XVIII, el treball de la llana, lli i cànem es concentra poderosament a la Catalunya central. El Comú de Voltregà és el major productor de teixits de llana de la Plana de Vic en aquesta època preindustrial. A partir de 1760 apareixen signes de crisi, tot i que Voltregà destina recursos a construccions sumptuàries. El Gremi de Paraires i Teixidors voltreganès s'enfonsa completament entre 1780 i 1810. Els rics prohoms, els propietaris agrícoles i els treballadors seguiran camins distints en el trànsit de la manufactura a la indústria moderna. El terme es divideix en tres municipis. La proletarització dels artesans els subordina als controladors en condicions de misèria. El terme d'artesans es converteix durant la primera fase de la industrialització en un municipi d'obrers que viuran pobrament de les noves fàbriques del canal del Ter.

Paraules clau: Catalunya, segle XVIII, gremis, paraires, protoindustrialització.

Resumen. *Prohombres, propietarios y artesanos de camino a la industrialización. La crisis del Gremio de paraires de Voltregà (Osona), 1760-1796*

En la segunda mitad del siglo XVIII, el trabajo de la lana, el lino y el cáñamo se concentra poderosamente en la Cataluña central. El término de Voltregà es el mayor productor de tejidos de lana de la Plana de Vic en esta etapa preindustrial. A partir de 1760 aparecen signos de crisis, a pesar de que Voltregà destina recursos a construcciones suntuarias. El Gremio de Pelaires y Tejedores voltreganés se desbarata completamente entre 1780 y 1810. Los prohombres, los propietarios agrícolas y los trabajadores seguirán caminos distintos en el tránsito de la manufactura a la industria moderna. El término se fracciona en tres municipios. La proletarización de los artesanos los subordina a los controladores en condiciones de miseria. El municipio de artesanos se convierte durante la primera fase de la industrialización en una población de obreros que vivirán pobremente de las nuevas fábricas del canal del Ter.

Palabras clave: Cataluña, siglo XVIII, gremios, pelaires, protoindustrialización.

Abstract. *Greats men, proprietors and craftsmen of way to industrialization. The crisis of the Guild of paraires of Voltregà (Osona), 1760-1796*

In second half of century XVIII, the work of the wool, the linen and the hemp are concentrated powerfully in central Catalonia. Voltregà is the greater producer of tweeds of Vic in this preindustrial stage. As of 1760 they appear signs of crisis, although Voltregà destines resources to sumptuary constructions. The Guild of *paraires* and weavers of Voltregà undoes completely bet-

ween 1780 and 1810. The greats men, the agricultural proprietors and the workers will follow ways different in the transit from the manufacture to the modern industry. The term is divided in three municipalities. The proletarianization of the craftsmen subordinates them to the controllers in conditions of misery. The municipality of craftsmen becomes during the first phase of industrialization a population of workers who will live poorly on the new ones.

Key words: Catalonia, 18th century, guilds, *paraires*, protoindustrialization.

Sumari

El Comú de Voltregà i la Confraria de Paraires i Teixidors, 1714-1760

La crisi final de la Confraria voltreganesa: vers un poble d'obrers

Els primers signes de la crisi i les construccions sumptuàries, 1760-1780

L'activitat de la indústria *tradicional* que treballa la llana, el lli i el cànem, també es concentra durant la segona meitat del segle XVIII prioritàriament en comarques de la Catalunya central:

En la faixa de territori que s'estén des de Camprodon i Olot cap a la Plana de Vic i el Berguedà, part del Bages, el Moianès, part del Vallès i els encontorns de Montserrat, fins a Igualada¹.

Aquesta activitat preindustrial aprofita decididament els mecanismes seculars de moltes confraries que havien reformat les seves ordinacions durant el segle XVII i conservaven pràcticament intactes els privilegis després de la Guerra de Successió. Es mantenen ben vives així mateix les relacions de compra de primeres matèries a l'àrea central del Principat, a Ponent, Aragó, València i Castella i s'inicia de nou un camí vers l'exportació de productes acabats al mercat peninsular. L'etapa de bonança econòmica de les dècades de 1720-40 eixuga una bona part de les destruccions filipistes fetes en algunes viles i les malvestats de la guerra civil en aquestes àrees interiors. Les zones on ara es desplega amb més força aquesta activitat són determinades per l'existència dels mecanismes esmentats, però també per una certa subsidiaritat de l'agricultura que hi manté els sistemes d'explotació tradicionals sense massa modificacions i amb una absència gairebé total de vinya. El creixement demogràfic registrat en aquesta etapa, concretament a la zona osonenca, és més notable en les viles *industrials* que en les de pes exclusivament agrícola. El pes dels prohoms de les confraries dins l'estructura de govern dels municipis d'aquestes zones, molts d'ells vinculats en un principi als plantejaments vigatans en el conflicte civil, i la seva insistent resistència a pressions exteriors —tant dels senyors jurisdiccionalis com de les noves autoritats imposades per la Corona— són unes característiques que cal tenir també ben presents.

1. TORRAS ELIAS, J. (1997). «La Catalunya preindustrial» a: *La primera revolució industrial a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 8-29. El mateix autor va establir el 1981 unes primeres pautes interpretatives: «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia». *Recerques*, 11, p. 7-28.

Taula 1. Evolució de la població del Voltreganès, 1708-1877.

Any	Sant Hipòlit	Vinyoles d'Orís	Les Masies	Santa Cecília de Voltregà
1708	[1.929]*	[35]	–	–
1717	[1.960]	[244]	–	[260]
1718	1.491	–	377E	113
1741	1.896	272	498E	–
1758	1.965	[150]	516E	255
1780	1.970	321	519E	240
1787	1.832	255	485E	297
1830	1.110	472	947**	[491]
1842	939	–	860	225
1860	944	–	1.141	272
1877	1.284	–	1.371	233

Entre claudàtors les informacions considerades poc o gens fiables. Amb una E final les estimacions.

* Probablement inclosa en aquest recompte i en el de 1717 tota la població dels tres municipis actuals.

** S'inclou en aquesta dada la població de Vinyoles d'Orís.

En aquesta àmplia faixa de territori, la Plana de Vic, a la Catalunya central i amb regularitzades comunicacions amb Barcelona, mostra uns trets de desplegament econòmic ben distintius que la situen en una posició prou privilegiada. Els municipis osonencs que presenten uns majors recursos en aquesta estructura productiva preindustrial al llarg del segle XVIII són: Sant Hipòlit de Voltregà, Roda de Ter, Manlleu, Taradell, Vic, Centelles, Sant Pere de Torelló i Torelló. Llevat de Manlleu, tots tenen una estructuració gremial consolidada. En el període 1718-80 el creixement poblacional d'aquests termes se situa en 184,4%, i arriba al 195,4 si prenem com a base final el 1787 (el cas del Voltreganès a Taula 1). És a dir, doblen el seu volum d'habitants². La distribució de les arts de la llana sobre el territori de la Plana de Vic és ben desigual³. La producció està concentrada en poques poblacions i encara, de totes elles, Sant Hipòlit de Voltregà, Centelles i Taradell donen els majors volums. El 1760 el nombre de telers que funcionen a la Plana de Vic és de 336: les tres poblacions esmentades en posseïen 198, o sigui, el 59%. Proporció que es veu

2. Sobre la població del bisbat, GIRBAU, V. (1996). *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1815)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, Editorial Herder, p. 36-42. La diferència entre localitats industrials i agrícoles, una anàlisi interessant a: PLANES, J.A. (1997). *Teixir i traginar. De la manufactura tradicional a la periferejització industrial. El Lluçanès (segles XVIII-XIX)*. Centre d'Estudis del Lluçanès, p. 20-23.
3. ALBAREDA, J. (1981). *La industrialització a la Plana de Vic*. Vic: PEA, p. 18-21. PLADEVALL, A. (1987). *Centelles. Aproximació a la seva història*. Vic: Eumo. «La població amb més telers i producció (el 1765) era Sant Hipòlit de Voltregà i Centelles competia en el segon lloc amb Taradell, la qual superava en telers, però no en gent ocupada i en la producció», p. 227. Les dades de 1764-65: PLADEVALL, A. (1965). «Estado de la fabricación de la lana en la comarca de Vich en los años 1764 y 1765». *Ausa*, 53, p. 253; les de 1778-80, PLADEVALL, A. (1978). «Un cens demogràfic i econòmic del bisbat de Vic del 1780». *Revista Catalana de Geografia*, I, 4, p. 577-616.

incrementada el 1780, ja que dels 400 telers, en tenen 258, el 65%. D'entre aquestes localitats, Sant Hipòlit de Voltregà en concentra 75 el 1760, el 22,3%, i 100 el 1780, el 25%. Entre 1780 i 1796 l'àrea definida per la confraria voltreganesa veu minvar el seu potencial econòmic, el volum demogràfic i contempla la divisió del terme extens en tres municipis, que queden com una àrea obrera subsidiària gairebé sense possibilitats d'implantació de noves indústries. Els problemes que es plantegen durament entre els municipis de base agrícola i els de base prioritàriament *industrial* a l'àrea central d'Osona originen unes traumàtiques divisions de terme, la majoria de les quals subsistiran durant anys a l'època contemporània. El 1783 Sant Martí de Sescorts se segregà de Manlleu, que, a més coexistia amb unes Masies de Manlleu, Vilamirosa, Cladelles i Vilacetrú. A finals del segle XVIII també es modificà la composició de Sant Pere de Torelló i Sant Vicenç de Torelló, àdhuc amb unes efímeres Masies de Sant Pere de Torelló, la Vola i Corull. El 1803 Roda i les Masies de Roda es dividiren després d'un llarg plet, similar al del Voltreganès, que acabà amb el vell municipi:

Como los intereses de los labradores y de los artesanos vecinos del lugar son totalmente distintos y los cargos y obligaciones no admitían cómoda división [...] tenían siempre obstáculos y contradicciones continuadas [...] sería lo más conveniente dividir la jurisdicción formando dos Ayuntamientos⁴.

El fons de les segregacions és el mateix: les dissensions que hi ha en els repartiments comunals entre els prohoms de les viles amb indústria de la llana que ara estan en decadència i els propietaris agrícoles que s'enriqueixen en el decurs del segle.

El Comú de Voltregà i la Confraria de Paraires i Teixidors, 1714-1760

L'actual zona del Voltreganès està integrada per tres municipis ben definits: Sant Hipòlit de Voltregà, les Masies de Voltregà i Santa Cecília de Voltregà. L'extensió territorial és de 31,15 km², desigualment repartida entre els tres termes. La mitra de Vic en tenia la jurisdicció i el domini de la baronia, que anteriorment havia passat pels Voltregà, els senyors d'Orís i els Cabrera. L'àrea forma part de la Plana de Vic, a la zona central de la comarca d'Osona i està dins el bisbat de Vic. El riu Ter la travessa per la zona est de les Masies descrivint un llarg i aprofitat camí. Durant el segle XVIII el Comú de Voltregà estava integrat per set nuclis de població molt desiguals: Sant Hipòlit de Voltregà (cap de la baronia), Vinyoles d'Orís, la quadra de Sant Miquel d'Ordeig, Conanglell (propietat de l'Hospital de la Santa Creu de Vic des del 1736), el reducte del Poble-sec, la Gleva i Santa Cecília de Voltregà, tots dins el corregiment de Vic. La distància que separa el cap de la baronia de la capital del corregiment, indiscutible pol d'atracció en aquells moments, es recorria el segle XVIII en dues hores. Els camins eren practicables a la zona plana i no era un obstacle determinant el fet de salvar el riu si es volia anar en direcció a Manlleu per un camí poc més ample d'un metre i mig, però les carrerades es tornaven ferragoses per

4. *Despacho del Real y Supremo Consejo de Castilla sobre la división de la Jurisdicción del lugar de San Pedro de Roda. Año 1815.* Cita fol. 2. Original guardat a l'Arxiu Municipal de les Masies de Roda.

connectar amb la vall del Ges, el Bisaura, Ripoll i més atzarosos encara: «son malísimos y peligrosos» (1780) per enlairar-se cap a l'altiplà del Lluçanès al vell castell de Voltregà.

El terme, travessat pel Ter, conté també uns torrents, dits de Mitjavila, de Malagana, de la Noguereta i de Talamanca, de poc cabal i irregular, que foren utilitzats amb basses pels paraires del municipi almenys des del segle XVI. Durant tot el segle XVIII el terme extens visqué en una clara dualitat econòmica. Els paraires i teixidors de la confraria n'ocupaven el nucli central: Sant Hipòlit. S'acostuma a donar el 1627 com la data de reforma de les ordinacions de la Confraria voltreganesa, però aquesta és la data de construcció de la botiga de Sant Llorenç, una pia causa que ja funcionava almenys des de principis del segle XVI i estava ubicada als baixos de l'edifici gremial. La reforma de les ordinacions al sis-cents no ha pogut datar-se amb exactitud. El 1782 se segregà l'actual terme de Santa Cecília de Voltregà, que continuarà vinculat en exclusiva a l'activitat agrícola. El 1796-97, després de greus tensions i amb la intervenció decidida de l'Audiència i de la jurisdicció senyorial del bisbe de Vic, se segregà l'actual terme de les Masies de Voltregà —el més gran dels tres— a instàncies dels més forts propietaris agrícoles. Així, en finalitzar el segle XVIII, Sant Hipòlit de Voltregà, amb 0,97 km² d'extensió, la zona de cobrament de delmes, quedà com un nucli de població tancat i amb mínimes activitats que servirà de reducte a la classe obrera durant l'època contemporània⁵.

Sant Hipòlit fou la tercera població d'Osona el 1718 en volum demogràfic, després de Vic (5.220 habitants) i Taradell (2.045). Però el terme extens donà signes de baixa, al nucli central, a partir del cens de Floridablanca i inicià un clar declivi la primera meitat del segle XIX. La recuperació del potencial demogràfic setcentista no s'aconseguí fins a la dècada de 1870, quan s'hi han instal·lat amb pausa les fàbriques de filats i teixits de cotó centrades en aquella àrea del canal industrial del Ter⁶ que passa per les Masies. La destrucció de tot l'aparell gremial a la fi del segle XVIII, les guerres, el predomini temporal de l'agricultura de les Masies de Voltregà i la tardana industrialització en un sentit ple, sens dubte condicionen l'evolució demogràfica i les expectatives econòmiques d'aquesta zona en el pas de la manufactura a la indústria moderna.

El nucli central del Voltreganès, Sant Hipòlit, fou saquejat i parcialment incendiat per les tropes filipistes cap al final de la Guerra de Successió, quedant força malmès tot l'aparell productiu del gremi, la casa i la botiga dels confreres, destruïdes moltes cases i profanada l'església. Una part dels habitants es refugiaren provisionalment a la muntanya, pels camins de Santa Llúcia vers l'antic i enderrocat castell de Voltregà. Les autoritats del municipi, que en bona part coincidien amb les que controlaven la confraria, foren declaradament austracistes en

5. SERRALLONGA, J.; ESPADALER, R.; VILA, A. (1986). *Sant Hipòlit de Voltregà dins la història*. Vic: Eumo.

6. PRAT I ROCA, J. (1984). *El canal industrial de Manlleu*. Manlleu: Caixa d'Estalvis Comarcal. Una detallada descripció, amb plànols, a: *Manlleu, el Ter i el canal industrial*. (1996). Manlleu: Museu.

el conflicte civil. El noble del terme era Francesc de Despujol i de Castells (1662-1739), que hi tenia casa; era baró de Montclar i comte de Fonollar (1711). Vivia habitualment a Barcelona, des d'on participà en la lluita contra els filipistes dins del braç militar⁷. La milícia enrolada pel Comú voltreganès també intervingué en les hostilitats. Acabat el conflicte, la *Nueva Planta de la Real Audiencia del Principado de Cataluña establecida por S. M. Con decreto de 16 de enero de 1716* capgirà greument la vella organització administrativa. Les noves autoritats —en concòrdia amb el senyor jurisdiccional— nomenaren a partir de 1717-18 un Consell nou en què eren representades, de fet, les mateixes famílies que hi trobàvem el 1710 quan el bisbe Manuel Sanjust i de Pagès visità la parròquia: els Serratosà, Ordeig (paraires originaris de Ripoll instal·lats a Voltregà la segona meitat del segle XVI), Planàs, Rovira, Guiu, Gallifa, Pujades. Eren els prohoms que podien pagar i que en bona part controlaven la vida del terme. Canviaren, però, els símbols i també els noms. La plaça del Comú (de Baix), on hi havia la casa del gremi i la botiga de la Confraria de Sant Llorenç (1627), on els prohoms feien la contractació, les presentacions, els exàmens i els actes, passà a anomenar-se plaça Major. S'inicià amb rapidesa la reconstrucció a l'emparedament d'una conjuntura favorable als interessos dels paraires. La gran activitat constructiva és encara visible on hi havia les principals cases, arts i fàbriques dels confreres. Les noves autoritats borbòniques, malgrat els durs advertiments i algunes requisites, no van rebaixar el paper dels nobles. Per tant, el vell casal dels militars Despujol mantingué pràcticament inalterades les seves extenses possessions a l'àrea i i fins i tot els van atorgar el títol de marquesos d'Oliver el 1724 i el títol major de marquesos de Palmerola el 1767. El mateix que succeí amb la intervenció del *Subcolector de Secuestros* sobre els austracistes Descatllar i Desbac al castell de Montesquiu i terme de Sant Quirze de Besora. Tampoc no canvià la possessió de les terres per part dels grans propietaris tradicionals voltreganesos: els Codina, Grau, Gallifa, Casanoves, Ordeig, Serratosà, Cornellès, Bassas. Hi continuaren funcionant els molins fariners (i drapers): el del Gorc (a la Fontoia), el del torrent de Mitjavila, els Vell i Nou (propietat dels Despujol), d'en Font (a Vinyoles d'Orís), de Tarruella (al camí de Vic) i el de la Saleta⁸ al Falgàs (les Masies), la majoria fora del nucli central de Voltregà.

La visita pastoral del bisbe de Vic Ramon de Marimon i de Corbera el 1724 deixa constància del bon ritme del procés de recuperació del terme després de la guerra i de l'estat precari que presenta la vella església parroquial. Tant el rector Bernat Campàs, com el vicari Josep Gallifa i uns beneficiats eren de reconegudes cases de pagès del terme. Queda palesa també la necessitat urgent d'arranjant el fossar, enganxat a l'església, que impedia el desplegament constructiu a la part

7. En la sessió del braç militar del 5 de juliol de 1713, Despujol s'alineà amb les tesis de Nicolau de Sant Joan que preconitzava la submissió incondicional amb independència de les últimes negociacions. ALBERTÍ, S. (1977). *L'onze de setembre*. Barcelona: edició de l'autor, p. 130.
8. ACA. El 1776 hi ha un plet de límits en terres de riu, davant la Reial Audiència, entre el marquès de Palmerola i els propietaris del Molí de Sant Martí de la família Saleta, resident a Barcelona. La referència cartogràfica: X. EIZAGUIRRE (1987). «Fonts cartogràfiques d'Osona». *Ausa*, Vic: XII/118, p. 237-244.

alta de la població. La Confraria de Paraires i Teixidors tenia cura continuada de l'altar de Sant Sebastià, que s'enriquí. Per tal de finançar la reconstrucció del nucli central de Voltregà, el Comú crearà censals. Els que trobem inscrits al llibre de 1726-27 arriben a un valor de 3.811 lliures (Taula 2). El censatari paga unes pensions als censalistes que en aquest període encara representen un interès del 5%. El municipi treu bàsicament els seus ingressos del lloguer de diversos serveis i drets, que tenen un volum quatre vegades superior a les pensions que està obligat a pagar anualment (unes 200 lliures). D'altra banda, la solvència del censatari voltreganès és constatable per ingressos provinents del gremi i per les encara ben dotades propietats que controla. Tot i això, en algunes ocasions de baixa econòmica, el Comú encarrega alguns pagaments que ha de fer durant l'any, una situació que es farà més habitual a partir de la crisi dels anys seixanta. Els principals possessors de pòlisses que emetrà el Comú a partir de 1763 són paraires (taula 3 i 4). Els propietaris agrícoles del terme no acudeixen a la compra de censals; al contrari, ells mateixos s'encarreguen d'altres propietaris menors, com podríem seguir a la comptabilitat del mas Quintanes⁹, del mas Gallifa o del mas Serratosa.

Taula 2. Encàrrec de censals del Comú de Voltregà, anotats al llibre el 1726-1727.

Censalista	Censal	Pensió	Anys pagats
Església parroquial de Sant Hipòlit	1.516 ll. 16 s.	75 ll. 16 s. 5 d.	1725-31
Pia causa de la Confraria de Sant Llorenç	60 ll.	3 ll.	1727-40
Església de Sant Feliu de Torelló	79 ll.	3 ll. 19 s.	1726-39
Església de Sant Martí de Sescorts	400 ll.	20 ll.	1723
Magd. Gallifa / Jaume Portavella	200 ll.	10 ll.	1724-42
Josep Darnís, de Manlleu	200 ll.	10 ll.	1725-39
Josep Feu, prevere	50 ll.	2 ll. 20 s.	1724-37
Segimon Piguillem (Voltregà)	400 ll.	20 ll.	–
Joan Verdager (Santa Cecília)	250 ll.	12 ll. 10 s.	1726-43
Pere Basses i un clergue (Torelló)	200 ll.	10 ll.	1726-40
Josep Sorts, prevere de Manlleu	100 ll.	5 ll.	1721-36 (Lluïció el 1740)
Església de Sant Esteve de Vinyoles	300 ll.	15 ll.	1726-43
Francesc Codina, sastre (Voltregà)	56 ll.	2 ll. 6 s.	1727-33

Font: AMVo (Arxiu Municipal de Sant Hipòlit de Voltregà). *Llibre dels censals del Comú de la Universitat de Sant Hipòlit*. Calaix 2, llg. 3. L'església parroquial de Sant Hipòlit posseeix 11 censals entre gener de 1726 i abril de 1727. La família d'en Portavella, durant anys substituït de notari, eren propietaris i paraires. Els Darnís fan llució el 1740, quan s'ha cobrat la darrera pensió i la prorrata.

9. La documentació del mas Quintanes, un dels deu majors contribuents de les Masies, està dipositada des del 1985 a l'Arxiu Episcopal de Vic (AEV). El propietari del mas Quintanes i el seu germà clergue tenen el 1778 censals per valor de 1.900 lliures, creats per Josep Codina (Torelló), Benet Vila (Sant Vicenç de Torelló) i Miquel Batlle. Entre 1789 i 1801 l'hereu en té per valor de 2.600 lliures, cobrant deu pensions per un valor total de 882 lliures.

Taula 3. Rèdits i pagament de pòlisses del Comú de Voltregà, 1726-90 (en lliures catalanes).

Quinquenni	Total	Del vi	% s/total	De carnisseria	De l'oli	% tres drets
1726-30	4.126	1.847	44,8	593	630	74,4
1731-35	3.399	1.784	52,5	444	317	74,8
1736-40	3.503	1.451	41,4	482	507	69,7
1741-45*	2.082	804	38,6	265	276	64,6
1746-50	3.036	1.637	53,1	341	485	81,1
1751-55	2.167	894	41,2	356	337	73,2
1756-60	3.044**	1.723	56,6	153	455	76,6
1761-65	2.852	1.595	55,9	265	460	81,7
1766-70	2.908	1.563	53,7	220	495	78,4
1771-75	2.350	1.305	55,5	105	514	81,9
1776-80	2.711	1.834	67,6	123	516	91,2
1781-85	3.838	1.898	49,4	917	65	71,8
1786-90	3.779	1.770	46,8	54	885	71,7

* No hi ha informació de l'any 1741.

** 150 lliures corresponen a la compra de 500 butlles d'indulgència el 1757.

Taula 4. Pagament de pòlisses del Comú

Any	Total recaptat per drets	Total pagat amb pòlisses	%
1763	519	481	92,7
1765	419	410	97,8
1766	601	586	97,5
1769	534	413	77,3
1770	567	270	47,6
1772	480	206	42,9
1774	398	301	75,6
1777	518	492	95,0
1778	534	513	96,1
1779	523	530	101,3
1781	697	659	94,5
1783	1.262	854	67,7
1784	627	455	72,6
1786	639	548	85,8
1788	731	726	99,3
1789	799	720	90,1

Font: AMVo. *Llibre i nota aont se alleran tots anys de los redits y emolum (ents) fa lo comú de la vila quals se encarrega al altres coses extraordinarias a cob (rar) al clavari de nostre vila de St. Hypolit de (Voltregà) lo dit clavari ne ha de donar compte quiscun any. Aportada dita nota per mi Antoni Casanova com a substitut de Jaume Portell, notari públich de la ciutat de Vic e de las baronias del castell de Voltregà. Bisbat de Vic, començant dita nota lo dia perimer d'octubre de 1726.*

Taula 5. Censalistes de la parròquia de Sant Hipòlit de Voltregà, 1750-1799 (en lliures catalanes).

Anys	Nre.	Paraires	Paraires	Pagesos	Pagesos	Altres	Altres	Totals	%
		Voltregà	de fora	Voltregà	de fora	Voltregà	de fora		
1750-54	17	1.683	494	–	1.346	–	910	4.433	13,1
1755-59	23	745	699	200	1.917	141	560	4.262	12,6
1760-64	12	–	328	–	2.457	250	237	3.272	9,7
1765-69	10	–	431	–	3.650	–	240	4.321	12,8
1770-74	10	1.083	–	213	595	290	–	2.181	6,4
1775-79	12	43	252	–	2.379	–	–	2.674	7,9
1780-84	3	–	220	574	–	–	–	794	2,3
1785-89	8	–	2.135	100	–	–	1.493	3.728	11
1790-94	14	803	–	1.208	2.261	642	–	4.914	14,6
1794-99	7	140	1.451	–	1.053	–	600	3.244	9,6
Total	116	4.497	6.010	2.295	15.658	1.323	4.040	33.823	100
%	–	13,3	17,8	6,8	46,3	3,9	11,9	100	–

Parròquies o poblacions d'origen dels censalistes: Barcelona, Calldetenes, Campdevàdol, Gurb de la Plana, la Vola, les Masies de Manlleu, les Masies de Sant Hipòlit de Voltregà, Llaers, l'Esquirol, Malla, Manlleu, Manresa, Montesquiu, Olot, Orís, Osor, Ripoll, Roda de Ter, Sant Boi de Lluçanès, Sant Vicenç de Torelló, Sant Quirze de Besora, Sant Martí de Sescorts, Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Martí Sacalm, Sant Bartomeu del Grau, Sant Pere de Torelló, Sant Romà de Sau, Sant Julià de Vallfogona, Sant Miquel d'Ordeig, Sant Martí de Sobremunt, Sant Julià de Vilatorrada, Sant Pere de Falgàs, Sant Joan de les Abadesses, Santa Maria d'Oló, Santa Maria de Besora, Santa Cecília de Voltregà, Sora, Tavèrnoles, Terrassola, Tona, Torelló, Vespella, Vic, Vilacertrú, Vilamirosa.

Font: AMVo. *Libre dels censals de la parròquia de Sant Hipòlit de Voltregà*. Constava de 232 pàgines numerades i 10 sense numerar. Arrencades de la pàgina 1 a la 56 i de la 117 a la 148. El període 1750-1799 és complet. Arriba fins 1819.

Tenim constància que, almenys des del 1726, el Comú de Voltregà mantenia un substitut de notari, un mestre de minyons, un monjo i un mestre de gramàtica per un valor total de 198 lliures, que pagava al batlle i als regidors en conjunt 33 lliures catalanes anuals i 5 al nunci. No hi ha documentació municipal de l'existència d'emprius al nucli voltreganès estricte. El llibre del Clavari, que tenim complet de 1726 a 1791, informa que la vila de Sant Hipòlit té ingressos pel vi, pesca salada, sabó, un hostel (al carrer del Mallol), la fleca, claus, la botiga de Sant Llorenç, del ferro, pa blanc, pa moreno, blat de moro, carnisseria i la gabella de l'oli. Amb molta diferència els cobraments més importants feien referència al vi, l'oli i la carnisseria; els altres eren molt menors si fem excepció del de la pesca salada per alguns anys de la segona meitat del segle. Les tres tavernes del poble apareixen en la documentació municipal com a cedides des del 1779 substituint el vell dret del vi, però sens dubte els establiments hi eren abans. El 1737 la parròquia de Voltregà, rica en censos (taula 5), d'extensió distinta al municipi, contenia 419 cases i 1.372 ànimes de comunió, dades del bisbat¹⁰. La parròquia de Sant Esteve de Vinyoles d'Orís, aquell mateix any, tenia 31 cases amb 173 ànimes de comunió.

10. AEV. Mensa. Visites pastorals. Vol. 1255, f. 349 v.

El 1741 el Comú de Voltregà documenta l'existència de 57 fabricants amb uns rendiments líquids aleshores més rellevants dels que s'obtenien de les terres¹¹. A principis de la dècada de 1750, alguns fabricants uneixen recursos per fer els establiments més grans o per comprar en comú. El 1750 tres pareires de Sant Hipòlit i dos de Torelló creen un censal de 1.118 lliures, documentat a la parroquial. Josep Ordeig amplia la seva activitat el 1755. Damià Espina ho fa el 1757 amb un censal de 405 lliures, obtingut amb fermances dels pareires Joan Dolcet i Pau Casarramona. La Confraria voltreganesa manté contactes amb comerciants del regne de València a través dels Ordeig Calafi, Cortina i Moner, que hi tenien corresponents, amb Balaguer a través dels Arimany, amb Lleida a través dels Ullastre (marxants i també arrendataris de drets). Amb altres confraries comarcals directament amb els prohoms, com la de Sant Quirze de Besora amb els Vinyes (importants bolladors), amb la de Torelló a través de la família Puiggarron o amb els negociants Casas (instal·lats després a Voltregà). Amb la de Vic hi mantindrà un llarg plet sobre l'entrada de les peces teixides, el mateix que li passa al gremi de Centelles. Assumpta Muset¹² aporta les notícies de quatre comerciants voltreganesos de la família dels Ordeig —amb càrrecs al Comú i a la Confraria— que estaven establerts a Granada. D'altra banda, la família Ordeig —sense deixar les arts a Voltregà— ingressa al Gremi de Pareires de Barcelona en què tindrà un discutit paper¹³, especialment quan el 1766 demani autorització de la Junta de Comerç per establir una fàbrica de «capotes o marselleses para marineros». El permís fou concedit el 1768 i, en associació amb Gaudí, formà una companyia amb una privativa per cinc anys; però la fàbrica va a la ruïna el 1772 perquè «no pudo sostener la competencia de los capotes extranjeros».

Els primers signes de la crisi i les construccions sumptuàries, 1760-1780

És precisament durant la dècada de 1760 quan el canvi de conjuntura que s'està produint a Voltregà es començarà a fer visible, el mateix que l'extensió de la crisi que afecta les arts del Principat. Hi ha males collites, s'encareixen els productes agrícoles (beneficiant els grans propietaris dels nuclis de les Masies i de Santa Cecília), carestia, protestes, baixa dels mercats per a les baietes, els cordellats i les estamenyes. Tot en una conjuntura que es manté prou desfavorable¹⁴. Els seus efec-

11. AMVo. *Quaderno dividido en tres ramos de Riqueza, Territorial, Industrial y comercial de los productos que se han considerado rinden las fincas y demás propiedades de los Vecinos de esta Villa de Sn. Hipólito, y Propietarios forasteros, habiendose arreglado segun apeo, y recanacion del año de 1741*.
12. MUSSET, A. (1995). «Negociants osonencs en el mercat interior espanyol a la segona meitat del segle XVIII». *Ausa*, XVI-134, p. 223-240. El cognom *Ordeix*, creiem que ha de ser *Ordeig*. Sobre les rutes de comerç, Muset reproduïx el mapa peninsular de 1760, «Els transports per terra entre Catalunya i la resta de les regions espanyoles al segle XVIII». *Recerques*, 1995, 31, p. 91.
13. MOLAS RIBALTA, P. (1975). *Economia i societat al segle XVIII*. Barcelona: Ed. La Paraula Viva, p. 189. CARRERA PUJAL, J. (1947). *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona: Bosch, tom IV, p. 87 i 89: «En junio de 1768 la Junta expuso a la General que consideraba conveniente apoyar a la fábrica de capotes para marineros montada por Ordeix (sic) y para lograrlo debería prohibirse la introducción de los extranjeros».
14. SIMON, A. (1996). «Barcelona i Catalunya durant la crisi de subsistències de 1763-1764», *La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis*. Bellaterra: UAB-Manuscrits-2, p. 193-210.

tes es manifesten amb una major incidència en les poblacions que tenen, de forma regularitzada, activitats relacionades amb la paireria i els teixits de llana, lli i cànem. Aquest és el cas del terme de Voltregà. Molt menys afectades a mig termini, com veurem, les localitats que no tenen confraria (com és el cas de Manlleu) i que en molts casos vivien a l'empara d'altres indrets o de forma marcadament fraudulenta en el control de les peces. D'altra banda, les localitats agrícoles experimenten un augment poblacional i sobretot un major enriquiment dels propietaris¹⁵. Aquest és el cas de Santa Cecília de Voltregà, on grans propietaris tradicionals com els dels masos Gallisans i Maians augmenten de manera considerable el seu patrimoni, que traduiran després en preuades edificacions i en l'adquisició d'un major volum de terres entrat el segle XIX. En el fons de la demanda de segregació de Santa Cecília del Comú de Voltregà el 1782 hi ha també sens dubte aquest important enriquiment dels propietaris que volen desvincular-se d'una estructura central com la de Sant Hipòlit, aleshores ja en els inicis de la llarga decadència.

El 10 de febrer de 1765 en Josep Ordeig, sobreposat de la Confraria voltreganesa, responent el qüestionari remès per la Junta General de Comerç de Madrid a la Junta de Comerç de Barcelona, anuncia ja signes inequívocs d'una primera davallada. Diu que hi ha 44 paraïres, 60 telers corrents i 17 que no treballen. A més, dels 60 telers actius només produeixen continuadament 27 «por el poco consumo que ahora hay en las ropas». El volum de telers de Voltregà és encara el més important d'Osona. A Manlleu hi havia 15 telers de llana que donaven feina a 48 homes i 270 dones, nens i nenes. La producció voltreganesa és de baietes de diverses qualitats (sembla que les més inferiors), venudes sobretot al regne de València; estamenyes i cordellats de consum a Catalunya. Es continua comprant la llana prioritàriament al Principat, a Aragó i també a Castella; la llana neta s'adquireix a les blanqueries de Vic (d'inferior qualitat, procedent de les adoberies), Barcelona i Manresa. Sovint les operacions es fan a carta de crèdit als marxants i negociants que recorrien habitualment els termes.

El 1765, seguint la descripció del sobreposat Ordeig, veiem que treballen per a la Confraria 1.200 persones: 100 homes per obrar i teixir la llana, 30 nens per fer *canons* i «las restantes personas para hilar, clasificar y limpiar la lana». Concloent: «las tres cuartas partes son hiladoras de los pueblos vecinos». Hem de fer notar, doncs, que el gremi voltreganès dóna feina a gairebé 800 persones de fora del nucli estricte de Sant Hipòlit¹⁶. Entre els nuclis dispersos de les Masies i Santa Cecília, i també a Sobremunt o a l'àrea manlleuena tocant al Ter, hom podia comptar almenys amb 900 persones per treballar des de fora a la indústria domèstica voltreganesa sense deixar abandonats els treballs agrícoles. Aquesta és una primera

15. PONCE, S. (1999). *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*. Vic: Eumo, p. 39-50 i apèndix V, p. 239.

16. «Aquesta situació de complementarietat entre l'agricultura "tradicional" i la indústria domèstica era un fet gairebé universal, que ajudava a sobreviure uns camperols sotmesos a una forta explotació, amb l'avantatge addicional de mantenir-los lligats a la producció agrícola, com a mà d'obra barata a disposició dels grans propietaris, ja fos com assalariats, ja com a cultivadors independents». J. FONTANA (1988). «La fi de l'Antic règim i la industrialització, 1787-1868» a: VILAR, P. (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, vol. V, p. 67-73.

característica a tenir present, ja que altres confraries —com la de Sant Pere de Torelló— veuen com els seus efectius s'han vist obligats a tornar completament al camp «por tener poco trabajo en el hilar y en el tejer». Encara en aquell moment, el pes de la confraria voltreganesa, les seves connexions i la facilitat de no trobar-se en un cul de sac són punts favorables al manteniment de la població en les arts i de l'atracció d'altres nuclis dins l'àrea. Una segona informació: la majoria de les persones empleades són dones. El treball a casa en forma de «sistema por adelantos», en el qual la dona és una peça clau però en època de crisi també l'home, era estès a l'àrea voltreganesa i controlat en poques mans per agremiats de relleu com els Ordeig, Rovira, Moner, Miarons o Goula (originari de Torelló) que li posaven el seu segell. A través d'aquests prohoms, el producte final era venut al mercat barceloní i en altres més llunyans. Operació igual la trobem en altres confraries inferiors en volum, com a Sant Quirze de Besora, on la família Vinyes centralitza gairebé totes les operacions¹⁷.

És en els anys seixanta, conjunturalment en una primera crisi, quan es comencen a construir les dues obres més grans i dilatades del període: la colossal església parroquial de Sant Hipòlit i el santuari de la Gleva. La primera durà 11 anys, s'enllestí entre 1769 i 1780; la segona va bastir-se de 1763 a 1767. La pretesa necessitat de solemnitzar una prosperitat que encara sembla no tenir fi, la riquesa de les rendes parroquials i la insistència curial sobre els grans propietaris (comissionats com obrers de la parròquia), comporten aquestes dues obres. En aquestes edificacions s'invertirà un volum dispendiós de diners, que —malgrat petites aportacions foranes— eixugarà algunes de les arques del terme. Els majors propietaris de la parròquia, que gaudien d'una prosperitat important, aporten gran volum de materials. Llucià Vila, pagès hereu del mas Quintanes¹⁸, ha aportat per a la construcció de la nova església fins el 1781 materials (entre ells 160 bigues i 5 jassades de roure), sous de serradors i obradors, 159 lliures barceloneses i una quartera i mitja de forment cada any. És per motiu d'aquestes construccions que es reinicia el llarg plet entre vilatans i pagesos, confraria i propietat rural, que comentarem més endavant. Les dues construccions —la parroquial és faraònica— són obra arquitectònica dels Morató¹⁹. El santuari de la Mare de Déu de la Gleva fou encarregat a Josep Morató i Sellés el 1763; la parroquial finalment a Josep Morató i Codina, que al dirigí personalment el 1772, abans de fer-se càrrec de les obres de la catedral de Vic el 1777. Les vicissituds de l'obra foren complicades i, sobretot, llargues i plenes de disputes. La ruïna de l'església parroquial feia molts anys que era a la vista, probablement

17. SERRALLONGA, J. (1998). *Sant Quirze de Besora (de 1714 a l'actualitat)*. Vic: Eumo. Un plet dels paraires Bruc de Sant Quirze de Besora amb el gremi de Borredà, IMHB. Fons de la Junta de Comerç, vol. 58, f. 157-175.

18. Documentació del mas Quintanes. *Nota de la fusta, faixina i diners, que jo Llucià Vila, y Quintanes de la Parrq. De S. Hipolit de Voltregá, Bisbat de Vich, he donat per la Fabrica de la Iglesia nova de la Parroquia y Vila de Sant Hipolit de Voltregá. 1781*. Comissionats: Pau Gallifa, Pere Mallol, Josep Serratos, Pau Grau Bassas, Segimon Casanova, Gaspar Miarons i Fèlix Rovira (notari), els cinc primers forts propietaris rurals.

19. ERRA, M.A.; MIRAMBELL, M. (1988). «Genealogia de la família Morató, inventari de la seva obra arquitectònica i bibliografia». *Ausa*, XIII/121, p. 139-151.

des de principis de segle, ja que el bisbe Sanjust anotà el 1710 que la volta amenaçava d'esfondrar-se per falta de recobrir la malmesa teulada²⁰ i l'incendi filipista de la vila el 1714 no hi devia arreglar res. Així que quan el 25 d'octubre de 1767 es traslladà el Santíssim al santuari de la Gleva i es prohibí el culte, la reacció de les autoritats vilatanes fou la continuació d'un llarg seguit de discussions pel pagament de la construcció amb els obrers parroquials. Carles Dorico²¹ ha aclarit algunes qüestions del llarg procés constructiu. La consagració de l'immens temple, en estil barroc neoclassicista típic de les construccions dels Morató, fou el 1781. El problema plantejat, però, no era la construcció d'un nou i espaiós edifici, que mai arribà a completar-se totalment, sinó els greus litigis que es derivaren de la marxa de les obres i de la seva primera culminació.

Les reaccions enfrontades entre pagesos rics i vilatans, que es produïren durant tot el segle, ho foren externament per la preeminència a l'hora de seure a l'església parroquial (darrera del banc dels magistrats) i presidir les solemnitats. El fons, però, és un altre. La disputa, que acabarà en un procés de segregació culminat el 1796, era determinada pel control de les institucions vilatanes. Una qüestió que no és nova a l'àrea. Disputes entre el senyor jurisdiccional i les autoritats de les viles foren constants durant el segle XVIII. Dues poden ser il·lustratives: les que tingueren lloc a Manlleu amb el comte de Centelles i les del Comú de Sant Quirze de Besora amb el comte de Santa Coloma (marquès de Besora des del 1766) que col·loca els seus colons al consell municipal per un cert temps. La potestat dels senyors jurisdiccional per controlar tot el que es feia a les poblacions, les talles indiscriminades que es transformaven en ordinàries, la col·locació dels seus peons en càrrecs com el batlle, el mostassaf o el claver i, en fi, l'extensió de la seva voracitat recaptatòria provocaren la mesurada o, sovint, més exaltada reacció de les autoritats comunals. A Voltregà, en una flagrant dualitat econòmica que no trobava solucions, els propietaris rurals eren el sostenidor de la rica parroquial on hi havia els seus fills i sens dubte mantenien uns millors contactes amb la mitra vigatana. De fet, aquests propietaris aportaren un volum de recursos constructius més que considerable a l'obra d'una nova església que els solemnitzava a ells més que als mateixos vilatans. Els recursos a l'autoritat jurisdiccional foren constants durant tot el segle i estan prou documentats. El 1757 el bisbe va publicar un decret alineant-se amb les tesis dels pagesos, principals obrers de la parroquial, sobre els bancs amb respallter i el dret de precedència en funcions a l'interior i l'exterior de l'església. El 1758 el Comú féu recurs a la Rota romana que va respondre el 1759 amb un decret de monsenyor Paracciano donant de nou la raó als pagesos sobre els opidans. Nova apel·lació el 2 de juny de 1760 dient:

Els opidans exerceixen els ministeris civils y formen lo Ajuntament i *han après així la civilitat i la política*, i en canvi els pagesos, empleats únicament en llaurar, cavar y femar les terres, vihen e porten vida rústica y pastoril, y *ni per naturale-*

20. AEV. Mensa. Visites pastorals. Vol. 122a. Fol. 28-30.

21. DORICO, C. (1997). «L'església parroquial de Sant Hipòlit de Voltregà a mitjan segle XVIII». *Ausa*, XVII-139, p. 401-406. Una anàlisi suggestiva i fonamentada: V. ESMERATS (1975). «El nostre temple parroquial» *Programa de Festa Major*. Sant Hipòlit de Voltregà: s/p.

*sa ni per privilegi tenen cap dignitat i nova sentència, ara de monsenyor Olivacio, favorable als pagesos*²².

Finalment, una butlla del papa Climent XIV de l'11 de gener de 1770 donà la raó als vilatans i confreres, eliminant els privilegis dels pagesos:

[...] y como si palabra por palabra fuesse inserto en las presentes derogamos especial, y expressamente por esta sola vez para el sobredicho efecto, debiendo quedar asimismo á todas las demás cosas contrarias²³.

Una butlla que obtingué el *passe* del Suprem i Reial Consell a Madrid el 27 de setembre. Però enmig del procés constructiu, al qual contribuïen i molt els pagesos i preveient la seva reacció, el Comú decidí guardar la butlla durant onze anys. El 3 de setembre de 1781, ja acabada la construcció principal de l'església parroquial, la butlla fou publicada a peu d'altar. El fons i també el contingut de les resolucions favorables als pagesos i de la butlla resulta molt interessant pels conceptes que hi expressa cada part. En primer lloc mostren les disputes dels dos sectors, però també l'ajut que el bisbe dóna a les tesis dels pagesos. Sens dubte, l'enfrontament episcopal amb el Comú és un capítol fonamental per entendre el rerefons del problema. Una forma del senyor jurisdiccional per intervenir en els afers de la vila. Una població i uns drets que majorment controlaven els confreres, malgrat la Concòrdia de 1743 que havia establert la presència d'un regidor pagès dels tres assignats. El bisbe troba el suport en els propietaris rústics, fidels i ajocats a la parròquia o a la Seu, i provoca una reacció del Comú per evitar la total intrmissió.

La crisi final de la Confraria voltreganesa: vers un poble d'obrers

En el període que va de 1780 a 1796 es produeixen al Comú de Voltregà les transformacions més decisives de la seva estructuració, que hauran de marcar directament el seu paper a l'època contemporània. El terme extens de Voltregà s'esmicola, en segregar-se les dues unitats més grans, que dóna com a resultat els tres municipis actuals. La Confraria de Paraires i Teixidors, progressivament més endeutada i com a conseqüència de no poder afrontar la crisi, perd el seu potencial decisiu per mantenir els seus privilegis i inalterada l'estructura del terme. La lluita per fer complir les velles ordinacions es veu sovint desbordada i no aconsegueix resultats tangibles malgrat acudir sovint a la Junta de Comerç. L'estocada definitiva la reben amb la llibertat de fabricació, decretada el 21 de setembre de 1789. Els grans pro-

22. *Decisiones de la Sagrada Rota Romana a favor dels pagesos propietaris de Sant Hipòlit de Voltregà... que per lo us dels rustichs ha traduït del Idioma Llatí al Catalá, un ingeni també rustich*. Vic, Pere Molera estamper, 1761. *Decisió de mon-senyor Paracciano sobre precedencias del Bisbat de Vich, 12. Mars. 1759*; segueix: *Decisió de mon-senyor Olivacio sobre lo mateix 2. Juny 1760*. Reproduïts a J. Serrallonga et al. *Sant Hipòlit de Voltregà...*, p. 349-371.

23. AEV. Biblioteca episcopal. Carpeta Sarmentero. *Breve apostólico expedido por la Santidad de Clemente XIV en 11 de enero de 1770 ... sobre preheminiencias entre los vecinos de la Villa de San Hipólito de Voltregá, y los Labradores Propietarios de la misma Parroquia*. Barcelona, per Raymundo Martí, 1783.

pietaris de les Masies i de Santa Cecília prenen el control decisiu de les dues institucions municipals segregades a les quals imprimiran un caràcter ben distintiu i caciquil. La població resultant de l'esmicolament del terme i del progressiu desballestament de la Confraria queda tancada en el petit reducte d'una vila que funcionarà des d'aleshores exclusivament com un habitatge obrer sense massa expectatives econòmiques. La decadència és ben visible, malgrat que es mantinguin algunes produccions, cada vegada més arcaïques, en mans dels Goula, Rovira, Ordeig, Muner i Viquer. Aquest no és un cas aïllat entre els termes de les ribes del Ter, però sí significatiu pel gran volum que havia tingut la Confraria voltreganesa dins de l'àrea osonenca. Similar conjuntura presenten els termes de Sant Quirze de Besora, Roda de Ter i Torelló, que malgrat estar a les vores del canal del Ter no veuen construir-hi un volum suficient d'indústries de filats i teixits de cotó fins gairebé la segona meitat del segle XIX. En el cas de Sant Hipòlit de Voltregà, el nucli preindustrial més important del segle XVIII a Osona, reduït com queda a una extensió territorial insignificant, aquestes indústries capitalistes s'instal·laran al municipi veí de les Masies per on passa el Ter. Però el serviment obrer ve, gairebé íntegrament, del nucli central on hi havia els paraires i teixidors i, en proporció menor, de nouvinguts.

Quan els anys 1778-80 es fa el cens manat pel bisbe de Vic Antonio Manuel de Artalejo, consagrada ja l'església parroquial de Sant Hipòlit objecte extern de la discòrdia, la situació de crisi al centre voltreganès és ja totalment visible i va en augment. Els cent telers de llana i cànem que continuen funcionant a batzegades —encara el volum i aparell més important d'Osona— produeixen només baietes i estamenyes «de poco valor y se consumen en el Principado». La població del Comú de Voltregà és la segona de la Plana de Vic, però una part dels seus habitants han quedat en el treball del camp sense solucions. Un sobredimensionat proletariat agrícola mal pagat que ara no pot complementar ingressos en les feines colaterals de les arts. S'ha consolidat la inversió dels grans prohoms gremials en finques urbanes i propietats agrícoles, tal com es podrà comprovar en les posteriors anotacions de la contribució territorial de 1820, en què a la nòmina de grans contribuents hi apareixen alguns dels vells confreres. La família Guiu, importants teixidors de lli (llençols) que han ostentat càrrecs municipals durant tot el segle XVIII, posseeix al final del període alguns camps a la vila i nou cases de les quals obté els seus rendiments. Pere Guiu Sentmartí és el 1828 l'administrador de la Real Tabla. La família Rovira, malgrat tenir telers en explotació continuada, ha adquirit set cases als carrers de la Gleva i Carniceria.

Un altre problema que es presenta és la pràcticament nul·la introducció del cotó en les activitats de la zona voltreganesa, mentre localitats com Manlleu o Vic ja empraven una significativa força de treball en aquest ram. El *Censo de Manufacturas* (1784) situava a Sant Hipòlit 3 batans i un tint (Cal Tintorer), sense altres referències; d'altra banda, 32 telers de llana que fabricaven 400 baietes i 200 estamenyes l'any, una producció força baixa²⁴. Manlleu, en canvi, destinada a ser

24. MIGUEL LÓPEZ, I. (1996). «El Censo de Manufacturas de 1784. Una nueva fuente para el análisis de la industria catalana». *Revista de Historia Económica*, XIV-1, p. 125-181.

Taula 6. Els majors propietaris de les Masies de Sant Hipòlit de Voltregà el 1781.

Propietari	Contribució (en rals d'ardit)		Notes
Francesc X. Despujol*	1.182	18	Marquès de Palmerola. La majoria del Despujol, Casa, Molins Vell i Nou, les Roques.
Francesc Quintanes	770	22	Mas Quintanes; casa i la casilla.
Antoni Verdaguer	753	10	Mas Tarruella. Molí de Tarruella i casa.
Josep Serratosa	735	66	Mas Serratosa; Casanova de Serratosa, Can Pinós, Casavella i Soler del mas Ferrer.
Pau Gallifa	676	14	Mas Gallifa. El Colomer, Solei del Camps.
Segimon Casanova	538	18	Mas Casanova (termeneja a Vinyoles d'Orís).
Pau Bassas	472	17	Casa del Guineu, teuleria de la Coma, Casanova de les Codines.
Narcís Saleta	471	3	Viu a Barcelona; Molí Sant Martí de la Saleta.
Pere Mallol	460	10	El Mallol, a la vila; Cap del Coll, Sauleda de Quintana, teuleria del Mallol.
Joan Portavella	341	1	Antic notari del terme.
Manuel d'Areny	320	6	Baró de Claret (Tremp, Pallars Jussà).
Ponç Dalmau	311	12	Mas el Dalmau.

* Francesc Xavier de Despujol i d'Alemaný-Descatllar (1732-1809) fou regidor de Barcelona entre 1791 i 1806, membre de la Junta de Defensa de Barcelona durant la Guerra Gran i vocal hisendat de la Junta Particular de Comerç entre 1768 i 1790 prorrogat per l'intendent. Intervé testimonialment a Voltregà, actua amb procuradors de la vila (els Ferrer) i no té vincles amb els grans propietaris.

Font: AMV. *Reparto por menor del Real Tributo de Catastro entre los individuos de las Masias de Sn. Hipólito de Voltregá del Corre (gimient) de Vich para el año de 1781.*

la població industrial més important d'Osona, documenta 3 fàbriques de «pañuelos e indianas» amb 32 telers plenament actius. El 1784 els manlleuencs tenen en funcionament 51 telers més que teixeixen cotó i fan 1.450 peces l'any. El 1778 s'havia constituït la fàbrica d'indianes de Gaspar Illes i Onofre Miró, també a Manlleu²⁵. A la ciutat de Vic, segons el conegut informe de Lluçia Fontcuberta

25. GRAU, R.; LÓPEZ, M. (1974). «Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes». *Recerques*, 4, p. 19-57. ALBAREDA, J. *La industrialització...*, p. 87-102. Sobre l'evolució demogràfica manlleuena: LONCH, M.; SANCHO, S., «La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Catalunya interior, 1755-1900». A: LIVI BACCI, M. (1991). *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*. Alacant: p. 85-97 i taula 2, p. 90.

tramès a la Junta de Comerç, Antoni Malalts el 1782 feia funcionar una fàbrica de mitges i gorres de cotó, que el 16 de juliol «en que se plantificó con tres telares, se ve oy aumentada hasta ocho»; així, l'agost de 1783 hi treballaven 292 persones: 12 homes a les cardes, 220 dones al filat, 25 nens i nenes «para la separación de las diferentes calidades del algodón», 7 dones al doblat i 7 per a unir i cosir les mitges «(que) le sirven al fabricante de mucha utilidad, pues a precio mas moderado adelantan hilado para los telares». Francisco de Zamora al *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, situa el 1787 a Sant Hipòlit 8 paraires (xifra errònia, ja que el 1765 se'n documentaren 44 i encara el 1828 n'hi ha 17) amb 60 telers i alguns de lli; tot el poble té unes 350 cases amb carrers empedrats «y una iglesia de tres naves, nueva». El cens del comte de Floridablanca, en comparació amb el *Censo de Manufacturas* de 1784, dóna pràcticament el mateix nombre de fabricants a Voltregà: 34. Ambdues xifres lluny dels 57 que s'hi fixaven a mitjan segle XVIII. Els quatre telers de mitges de cotó que encara hi funcionaven el 1791 es reduiran a un de sol el 1796 i es paralizaran completament els tres telers de teles de cotó que hi havia el 1793²⁶.

Els càrrecs de batlle, claver i regidors tendeixen a ser monopolitzats pels prohoms del gremi i pels rendistes locals des de mitjans de la dècada de 1780 desoient les protestes dels pagesos. Especialment insistent ho és després de la Reial Instrucció de l'onze d'octubre de 1784. Les agres disputes amb els propietaris rurals del terme, que s'han agreujat i molt durant la construcció del temple, els esborren parcialment de la nòmina municipal. Aquella tímida dualitat de poder local entre propietaris de les Masies i prohoms del gremi (les velles Concòrdies de 1701 i 1743), que s'havia anat respectant, es trenca ara definitivament. Els rendiments que pot aconseguir el municipi dels seus béns i lloguers, que el batlle Francesc Moner qualifica el 1796 de descendents, incrementen la penúria econòmica. El 1796 s'acaba una altra important obra, situada a la part alta de la població, que ha durat molts anys: el nou hospital. S'hi col·loca la llinda «Per imitar al pare celestial tingas caritat als malats del Hospital. 1796». Hi havia una aportació inicial del capellà barceloní Hermeteri Aynés, d'origen voltreganès, el 1766, per valor de 1.300 lliures a mans de l'església parroquial²⁷. La finalització de les obres, que havien controlat inicialment el gremi i el Comú, no serà ja possible sense les aportacions dels propietaris de les Masies, que demanen ser-hi admesos en peu d'igualtat amb els confreres, i de l'església. El 1797 el propietari del mas Quintanes cedeix a precari l'altar per a la capella del nou edifici. Però, malgrat les obres dels últims anys, l'hospital queda reduït d'activitat i sobretot de recursos. Després de la Guerra del Francès, quan fou saquejat, estarà sota el control efectiu de l'església parroquial que el rebateja com Hospital de Sant Josep i el manté en total penúria d'activitat.

26. Sobre els telers: IMHB. Fons Junta de Comerç, vol. 25, fol. 96. Informe de la sotsdelegació de Vic.

27. Els marmessors d'Aynés estableixen un censal de 1.300 lliures en poder del notari barceloní Josep Llobet, del 7 d'abril de 1766, quitat el 1799 pel marmessor Esteve Guilla, pagant amb vals reals a la tresoreria o caixa d'amortització. Hipòlit Albareda, comerciant de Barcelona, fa fundació el 1778 en favor de l'hospital amb un cens illuïble que es paga fins al 1823, alguns anys amb vals reals.

El mateix any 1796 es consuma la separació definitiva dels termes de Sant Hipòlit de Voltregà i les Masies de Voltregà, segons acord de la Reial Audiència i nomenament del bisbe de Vic Francesc de Veyan i Mola, un home que sens dubte va marcar el seu temps. La segregació havia estat demanada pels majors propietaris rurals encapçalats per Josep Serratosa. Els límits de separació, que ja havien estat pactats en una Concòrdia de 13 de juliol de 1701 a la qual es fa referència habitual, seran els marcats pels vells cobraments parroquials. D'aquesta manera, la vila de Sant Hipòlit de Voltregà quedà reduïda a una extensió inferior al quilòmetre quadrat. El nomenament dels càrrecs municipals per al nou Ajuntament de les Masies va recaure sense excepció en els grans terratinents de la zona: Pau Grau Bassas, batlle; Jaume Casanova de Vall, Francesc Ordeig i Josep Gallifa, regidors. Són els mateixos que el 1781 actuaven de comissionats pel bisbat per a la construcció final de l'església parroquial. A partir d'aquell moment, ratificada de nou la segregació després de la prova el 1801, l'economia dels dos termes marxarà diferenciada. D'una banda, el municipi de Sant Hipòlit mantindria la caduca estructura gremial fins a l'extinció i es convertiria en un nucli econòmicament decadent; de l'altra, les Masies de Voltregà continuarien una estructura agrària que possibilitaria un creixement demogràfic substancial, incrementat per la introducció de les indústries cotoneres des de la segona meitat del segle XIX. Un nucli agrari que hostatjà l'activitat industrial del Voltreganès als contorns del canal del Ter, una activitat industrial servida per obrers que vivien al terme de Sant Hipòlit fins que, a l'últim quart del vuit-cents, s'inicia la construcció de dues petites colònies industrials al Poble-sec i a la fàbrica de Gallifa.

El gremi voltreganès ja no pot mantenir íntegrament les seves despeses: ha gastat en el plet amb els pagesos, té problemes amb els teixidors i ha perdut definitivament el plet del treball extern i dels gèneres incontrolats. La benignitat de la Junta de Comerç, la legislació en realitat, amb els defraudadors de les ordinacions i de les disposicions és massa gran per mantenir la vella estructura. Encara el 1797 els veedors del gremi voltreganès adrecen una petició de súplica a la Junta de Comerç per demanar que es castigui els fabricants que no observen les mesures de la Reial Cèdula de 1789. Se'ls contesta que

[...] sobre no ser éste el sistema del día, anteponiendo las amonestaciones a las multas de la superioridad, podría ser perjudicial en los veedores la facultad de multar²⁸.

El 1804, segons les dades de la Junta i de la Secretaria d'Hisenda, encara hi ha fabricació de llana a les localitats més importants del corregiment de Vic: 218 telers, però el descens de la producció, el treball extern i la manca de facilitats de col·locar els gèneres la van esmorteïnt del tot en pocs anys. Amb el pes de la Guerra Gran, de l'extès contraban que va en augment i després de les greus malvestats de la Guerra del Francès, sis invasions de la població entre 1809-10 enfonsaran del tot la vella economia del nucli central de Voltregà que havia estat centrada en les activitats del gremi. Els gèneres que encara hi restaven són destruïts o se'ls emporten:

28. J. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. IV, p. 103-104, sobre les dades de 1804 (infra): p. 106.

Muchos fardos de ropas de cáñamo, lino y lana, muchas bayetas, estameñas y cordellates y sacas de lana limpia.

En només cinc hores els francesos fan uns estralls valorats en 4.500 lliures, buiden els dipòsits subterranis de queviures i cremen arts i mobles al mig del carrer. En conjunt el municipi valora les pèrdues en 31.200 lliures el 15 de maig de 1810. Les Masies també patiren el saqueig, que avaluaren en més de 27.000 lliures; la destrucció de dipòsits i de molins i el saqueig del santuari de la Gleva. Les cremes, els robatoris i les destruccions fets per les tropes napoleòniques afecten sobretot els paraires i teixidors pobres, que a partir d'aquell moment quedaran a l'albir de la situació. Els rics prohoms tenen les seves inversions a resguard i la major part ja han marxat del terme. Així, doncs, entre finals del segle XVIII i 1810 la destrucció del vell Gremi de Paraires i Teixidors queda pràcticament completada. A més, les segregacions de 1782 i de 1796 han esmicolat el terme extens.

La pregunta que cal fer-nos ara és: què en queda del vell aparell voltreganès, dels prohoms i dels treballadors? Per contestar cal fer una distinció ben clara entre els prohoms rics, integrants de la mesocràcia gremial, els propietaris agrícoles i la classe treballadora. Començarem pels primers. Malgrat l'esparsitat de les fonts, podem documentar que continuen algunes activitats protoindustrials fins els anys quaranta del segle XIX, però sense aconseguir mai un volum productiu important i, sobretot, sense moure una gran quantitat de persones. Els vells fabricants, que no han diversificat l'activitat o que no estan connectats amb altres indrets, cauen en la ruïna i han de vendre les seves propietats o els són preses per deutes. El molí i l'obrador que posseïa el pareire Francesc Font en societat amb Salvador Armengol (des del 1771) són adquirits per deutes el 1807 pel comerciant Josep Ordeig, resident a Barcelona, que a la vegada el ven el 1818 a Joan Casas Llobateres, comerciant voltreganès que assajarà per poc temps una fabriqueta de cotó. El 1806, el referit Josep Ordeig també es queda, per deutes, l'obrador i la casa del pareire Manuel Torrella al carrer del Fossar. Un cas igual li passa al pareire Josep Verdaguer, quan el negociant i traginer voltreganès Francesc Mallol se li queda l'obrador el 1800. Els vells establiments en crisi es concentren, doncs, en poques mans. Els molins de l'interior de la població, que molien per a la Confraria, s'abandonen i a la contribució de 1820 no en queda ja cap rastre. Els majors capitals de les noves activitats plenament industrials, que s'aniran instal·lant a la zona voltreganesa a partir de la segona meitat del segle XIX, surten d'aportacions foranes. Però aquesta interpretació, feta sense matisacions, sembla massa direccional. No és gens menyspreable el paper d'alguns rics prohoms voltreganesos que inverteixen en les noves indústries: els Rovira, Moreta, Viguer, Guiu que tenen capitals i els aporten a les noves activitats, ara més lucratives. La vella interpretació del manlleu de capitals en les construccions sumptuàries durant els anys 1763-96, a les quals contribuïren molt els propietaris agrícoles, no funciona. Almenys no en funció de les inversions que anirem trobant en el decurs del segle XIX. Si aquests capitals són suficients per a la instal·lació de les noves i costoses activitats al canal del Ter és una altra qüestió ja resolta per altres anàlisis, però la presència dels esmentats capitals voltreganesos sembla innegable.

Al costat de la fàbrica nova de Gallifa, dedicada als filats de cotó i de capital forà, s'hi mantindrà una fabriqueteta (la vella) de la família voltreganesa dels Rovira, que més tard coexistirà amb les Filatures Marquet fins a la segona meitat del segle XX. Aquests Rovira, paraires originaris de Camprodon però instal·lats a Voltregà almenys des del segle XVII, són encara uns dels majors contribuents el 1820 i mantenen també la seva vella activitat a la vila. L'aprofitament del salt del Molí de Sant Martí de la Saleta a les Masies, propietat de Manuela Saleta de Barcelona, dóna origen, a la segona meitat del segle XIX, a una nova indústria tèxtil cotonera: Casacuberta (situada a l'esquerra del Ter, al terme de Manlleu), dita Cal Escolà. Els Moreta, que arriben a una fàbrica del canal ja en funcionament el 1872, eren paraires de la vella confraria voltreganesa amb un establiment al carrer Nou. També voltreganès era el vell fabricant Pau Miarons²⁹, que ingressa al Gremi de Barcelona:

Parent dels Puget i comerciant dedicat a l'exportació de teixits de llana [...] al mateix origen social i familiar pertanyia el conegut financer de la primera meitat del segle XIX, Gaspar de Remisa i Miarons.

Per la relació amb els Puget i pel fet que aquests eren marmessors del capellà voltreganès Jaume Dalmau, beneficiat de Santa Maria del Mar, aquesta família de fabricants vigatans té propietats a Voltregà des de finals del segle XVIII. Pau Miarons ja era el 1795 un empresari amb capitals suficients per recaptar gèneres de treball aliè a les poblacions interiors (a Voltregà a través del pareire Gaspar Miarons) i comercialitzar-los des de Barcelona. A la seva mort, el 1798, rebrà l'elogi del baró de Maldà al seu *Calaix de sastre*. Un cas singular és el de la família voltreganesa dels Viquer³⁰. El 1787 moria el pareire acomodat Pere Anton Viquer, i el seu hereu Josep Viquer —de família del Sant Ofici— mantenia la botiga de teixits de cotó al carrer de la Carniceria. El seu fill, Pere Anton Viquer, primer fou fabricant de teixits de llana i botiguer, després de cotó i membre des del 1819 de la Junta Particular de Comerç de Barcelona (on va inspirar la formació de la Comissió de Foment el 1821). Quan mor el seu pare el 1815, ja no residia a Voltregà i actua a través de l'administrador Mateu Guiteras. Posa en marxa una fàbrica de draps al molí de les Rocasses (les Masies) el 1825 i és un dels majors contribuents. Així, els

29. MOLAS, P., *Economia i societat...*, p. 189. A la contribució de 1820 els Miarons, els Remisa i Gaspar de Remisa (marquès de Casa Remisa el 1840) posseïen set cases als carrers de la Gleva (de la Gelada), Major i un lot de terra: «La vinya d'en Remisa». Carrera Pujal diu de Pau Miarons: «Un empresario que hacía trabajar a mans a los fabricantes, hecho muy corriente en los pueblos, por ser aquellos pobres y no disponer de organización para la venta que tenían que valerse de capitalistas que les proporcionasen las lanas y el dinero para pagar a los jornaleros», *Història política...* vol. IV, p. 103.

30. Sobre la botiga de teixits de 1778, família Viquer, amb 840 rals d'ardit i 13 diners, vegeu: VILAR, P. (1968). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62, vol. 4, p. 200. El testament de l'avi Pere Anton Viquer a la notaria de Fèlix Rovira (Voltregà), 12 de setembre de 1787 i fundació de misses a la parròquia. Sobre el fabricant de cotó Pere Anton Viquer, vegeu ALBAREDA, J. (1996). «La batalla per l'aigua a la Plana de Vic (1825-1845)»: *Manlleu, el Ter i el canal industrial*. Manlleu: Museu, p. 153-166, i RUIZ DE PABLO, A. (1919). *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona, 1758-1847*. Barcelona: CCNB.

Taula 7. Els 10 majors contribuents de 1820 al municipi de Sant Hipòlit de Voltregà.

Contribuent	Adreça	Activitat	Contribució
Manuela de Saleta	Barcelona	rendista	1.716 rs. 12 d.
Hipòlit Mallol	El Mallol. Voltregà	propietari	1.419 rs. 14 d.
Pere Anton Viguer	Barcelona / Voltregà	fabricant	1.046 rs. 5 d.
M. Teresa Portavella	Sant Boi de Lluçanès	propietària	865 rs. 10 d.
Esteve Herm Rossell	Manlleu	–	837 rs.
Gaspar Camps	Les Masies de Voltregà	propietari	668 rs. 18 d.
Josep Rovira	Voltregà	fabricant	556 rs. 21 d.
Pau Arimany	Balaguer	propietari	518 rs. 3 d.
Joan Baptista Casas	Voltregà	fabricant	460 rs. 20 d.
Pere Guiu Sanmartí	Voltregà	rendista	440 rs. 10 d.

Font: AMVo. *Quaderno dividido en tres ramos de Riqueza Territorial, Industrial y Comercial...* 1820.

antics controladors de la població fan inversions en les noves activitats i continuen mantenint una relació de poder dins de Sant Hipòlit (Taula 7). Al cadastre de 1828 hi trobem encara 17 paraires empobrits, però sense cap volum de treball apreciable. D'altres paraires amb suficients capitals, com hem vist, havien canviat la seva ubicació sense deixar les propietats que tenen a la població i àdhuc incrementant-les per compra de deutes.

L'oligarquia de propietaris rurals del terme de les Masies de Voltregà aconsegueix importants recursos per al lloguer dels salts del projectat canal del Ter que passa per les seves terres, enriquint-se amb el líquid obtingut però sense invertir en les noves activitats sinó únicament en les seves finques. No hem trobat cap aportació, ni cap préstec d'aquest col·lectiu als nous fabricants. Aquest és el cas de les finques a mans dels Gallifa, dels Saleta i dels molins que tenia concedits el marquès de Palmerola (el Molí Nou fou malmès pels francesos el maig de 1809); unes propietats que donen origen a indústries voluminoses. Paral·lelament, els propietaris agrícoles més rics aconsegueixen importants beneficis col·laterals de la nova situació, una mà d'obra encara més barata —explotada al màxim— i sobretot el control oligàrquic, omnímode, sense oposicions de cap mena, als seus dos termes segregats. Un control que mantindran intacte durant tota l'època contemporània, gairebé sense interferències dels industrials.

Molt malparada en surt, en canvi, la voluminosa força de treball del municipi de Sant Hipòlit que vivia de les activitats que controlava el gremi. La ruïna dels paraires és completa, llevat de casos molt singulars. Famílies abans de relleu com els Tresserra, Torrella, Serratosà (establerts al carrer Nou des del 1695), Pujades, Gallifa, Font, Armengol, Benet s'ofereixen ara com a jornalers. Altres marxen de la població, tots o alguns dels seus membres: els Arbós, els Parrí i els Oliveres (a Barcelona), els Moner (a València) o els Musach (a Vic) a la recerca de treball per sobreviure. Els teixidors de llana veuen desaparèixer la seva funció, els seus ingressos i, de moment, no poden integrar-se a les noves activitats que no són al terme.

Famílies que es dividiran entre propietaris i alguns paraires encara amb expectatives i teixidors proletaritzats. De fet, rics i pobres. Aquest és el cas de la divisió entre els Remisa, els Miarons, els Guiu, els Ordeig: uns amb recursos fora del terme, els altres malvivint al municipi.

La tradicional dualització camp/indústria, que servia de coixí a les dèbils economies de l'àrea, sols funcionarà més endavant com a tardà mecanisme de resistència en els moments en els quals les fàbriques del canal del Ter es paren. Una classe obrera, doncs, que es proletaritza més ràpidament en el nou sistema econòmic que es va imposant. Una situació que dura fins a la segona meitat del segle XIX, quan —submisos i empobrits— entren com a peonatge a les noves indústries. Una classe obrera que es veu obligada a malviure sense gaires expectatives, en condicions infrahumanes, apilonada als insans habitatges del desplegament urbanístic del setcents. Dels 430 jornalers varons del municipi el 1828, només 143 tenen habitatge en propietat del qual paguen contribució al Comú i encara 36 són vells. La resta s'immergeixen, a lloguer d'especuladors i propietaris, en l'entramat de velles construccions on trobarem fins a 15 persones en un humit habitatge. Les seves condicions d'existència a partir d'aquesta primera fase del procés industrialitzador vindran directament determinades per la permanència dels baixos salaris, que són àmpliament aprofitats pels nous amos. També és aprofitada la submissió més absoluta que en aquells moments inicials presenta aquest grup social del Ter, una característica preuada pels industrials a l'hora d'instal·lar-se a la zona interior del Principat. Una submissió determinada pels controladors de sempre, que ara fan pont amb els industrials del canal. A més, el treball de les dones es tornarà a desplegar en uns nivells altíssims, com també el dels menors, ambdós determinants de l'èxit de les fàbriques tèxtils a l'anomenada *munyanya catalana*. Una bona part de les noves indústries de filats i de teixits instal·lades al canal del Ter portaran els seus càrrecs de confiança de fora: majordoms, contramestres i encarregats (ni en aquest estadi hi trobem les velles famílies de paraires) vénen majoritàriament d'altres pobles, prou lluny de la comarca. En síntesi, alguns dels vells prohoms de la Confraria i els propietaris rurals n'acaben treient bons rendiments de la nova situació econòmica, mantenint i àdhuc incrementant el seu nivell econòmic. La vila de Sant Hipòlit de Voltregà, en canvi, es converteix en una zona obrera que viu pobrement, servint pràcticament en exclusiva les noves indústries capitalistes del canal del Ter. Una situació que es mantindrà fins ben entrat el segle actual.